

Vilniaus forumo rezoliucija dėl aukštojo mokslo padėties

Atkūrus nepriklausomybę Lietuva ir jos švietimo sistema buvo įtrauktos į neoliberalizmo ideologija grindžiamą globalistinę rinkos revoliuciją. Ši tautas naikinanti ir nacionalines valstybes griauianti revoliucija kuria atomizuotą ir tik ekonominės konkurencijos saistomų individų pasaulį.

Ji vis labiau skverbiasi ir į universitetus bei juos griaua. Mokslininkai ir pedagogai vis mažiau suvokia save kaip pasaulio tyrėjus bei išsilavinusių šalies piliečių ugdytojus ir pradeda laikyti save mokslo tiriamųjų ir pedagoginių paslaugų rinkos dalyviais, konkuruojančiais dėl potencialių klientų palankumo. Aukštasis mokslas neabejotinai turi komercinę vertę, bet negalima jos paversti svarbiausiu universitetų veiklos kriterijumi. Orientuojantis į „pelningas“ veiklas neišvengiamai nuvertinamos studijos, kurios yra būtina aukštosios mokyklos ir visuomenės sukaupto intelektualinio potencialo perdavimo naujoms kartoms sąlyga.

Nepriklausomybės laikotarpiu Lietuvoje vykdytos aukštojo mokslo pertvarkos, grįstos moraliai ir politiškai bankrutavusios neoliberalizmo ideologijos bei ją įkūnijančios „naujosios viešosios vadybos“ principais, atsidūrė aklavietėje ir virto aukštąjį mokslą žlugdančiais eksperimentais. Didelė dalis moralinės ir politinės atsakomybės už susiklosčiusią situaciją tenka pačiai akademinėi bendruomenei. Siaurų interesų vaikymasis, lobizmas ir valstybinio mąstymo bei patriotizmo stoka smarkiai prisidėjo stumiant Lietuvos aukštąjį mokslą į sisteminę krizę ir kūrė prielaidas besikeičiančioms valdžioms įtvirtinti šioje srityje neoliberalistinės ideologijos principus ir jais grindžiamus valdymo metodus.

Šalies mokslo ir studijų institucijos, formaliai paverstos viešosiomis įstaigomis, iš esmės virto globalioje mokslo ir studijų rinkoje veikiančiomis privačiomis įmonėmis, siekiančiomis pelnytis iš valstybės ir studentų pinigų.

Vilniaus forumas, įvertinęs susidariusią aukštojo mokslo būklę, 2016 m. birželio 29 d. Seimo priimtą LR mokslo ir studijų įstatymo pakeitimo įstatymą bei Vyriausybės programą, pareiškia:

1. Atkuriant aukštojo mokslo ir akademinės bendruomenės pareigas Lietuvai – jos Tautai ir valstybei – būtina vadovautis universiteto kaip nacionalinio mokslo ir kultūros ugdymo židinio misija.

2. Viešojoje erdvėje eskaluojama universitetų jungimo idėja gali būti įgyvendinta tik pradėjus nuo besidubliuojančių studijų programų skaičiaus mažinimo, pirmiausia panaikinant nekokybiškas programas. Šis procesas niekada nevyks vien pačių universitetų gera valia ir iniciatyva. Mechaninis jungimas nėra ir negali būti aukštojo mokslo problemų sprendimas. Sujungus dvi silpnas institucijas, gaunama dar silpnesnė.

3. Racionalią aukštojo mokslo politikos pertvarką komplikavo ir apribojo Konstitucinis Teismas (KT), kuris savo nutarimuose universiteto autonomiją iškėlė aukščiau už teisingumo ir nešališkumo principą, reiškiantį vienodą studijų prieinamumą tik pagal gebėjimus ir pasirengimą. Suabsoliutinta aukštųjų mokyklų autonomija leido joms kartu su valstybės finansuojamais priiminėti ir už studijas mokančius studentus. Tokią diskriminacinę ir beveik niekur pasaulyje neegzistuojančią mokėjimo už studijas politiką galima panaikinti keičiant Konstituciją ir apribojant pozityvia teisėkūra užsiimančio KT galias, kurios kelia didžiulę grėsmę silpnai Lietuvos demokratijai. Nesant realių galimybių pakeisti Konstituciją, Seimas turi priimti politinę atsakomybę, o ne didinti KT sprendimų galias. Tam KT įstatyme reikalinga nuostata, jog KT vykdo tik konkrečią teisės aktų atitikties Konstitucijai patikrą, o abstrakti teisės aktų patikra yra draudžiama.

4. Tikslinga atidėti naujos Mokslo ir studijų įstatymo redakcijos įsigaliojimą, jeigu jį tobulinant bus iš esmės ir konstruktyviai sprendžiami įsisenėję ir šiame įstatyme tinkamai neišspręsti aukštojo mokslo organizavimo, finansavimo, prieinamumo ir kiti klausimai. Naujos redakcijos įstatymo atidėjimas turėtų tapti paskata vykdyti būtinas, su akademinė bendruomene išdiskutuotas ir neideologizuotas reformas. Tai būtina padaryti dėl šių priežasčių:

- Vykdamas KT nutarimą, naujojoje įstatymo redakcijoje vadovaujamosi tik pokomunistinėse šalyse vykdoma bei Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) ekspertų atmetama diskriminacine mokėjimo už studijas politika. Nors 78 straipsnis „Nemokamas aukštasis mokslas gerai besimokantiems studentams“ apie mokamas ar nemokamas studijas visiškai nekalba, jis yra tolesnės studentų diskriminacijos įrankis, nes atitinka KT reikalavimą apibrėžti akademinis vertinimo kriterijus, kurie, pasak KT, turi būti pasitelkiami kaip finansiniai kriterijai, nustatant studentų rotaciją mokamų ir nemokamų vietų atžvilgiu. Šiuo reikalavimu akademiniai kriterijai ne tik devalvuojami iki finansavimo kriterijų ir ignoruojama, jog akademinis vertinimo kriterijų nustatymas yra ne įstatymo, o aukštosios mokyklos prerogatyva. Vykdamas konstitucinę nuostatą dėl nemokamo aukštojo mokslo gerai besimokantiems studentams, vienintelis prasmingas kriterijus, kuris neprieštaruoja absurdiškam, bet teisiškai galutiniam KT nutarimui, yra toks: „nemokamos studijos laiduojamos studentams, laiku vykdantiems studijų programoje nustatytus reikalavimus, o neįvykdę reikalavimų studentai moka studijų mokestį, proporcingą neįvykdytos programos daliai“. Tai atitiktų Estijoje 2013 m. įgyvendintos aukštojo mokslo reformos principus.

- Nei naujoji, nei ankstesnės įstatymo redakcijos tinkamai neapibrėžia ir todėl neapsaugo akademinės laisvės, nors pastaroji yra svarbiausias aukštojo mokslo veiksnys nepriklausomai nuo institucijos turimos autonomijos (autonomiškos universiteto galios neretai panaudojamos ir akademinėi jo narių laisvei mažinti).
- Nors išorinių narių dalyvavimas strateginiame universiteto valdyme pasiteisino brandesnės demokratijos šalyse ir Lietuvoje tai bandoma nuo 2000 m., rezultatai nėra geri. Reikalinga išsami diskusija, kurioje, įvertinus patirtį prieš ir po 2009 m. reformos, būtų formuluojamos tinkamesnės įstatymo nuostatos dėl universitetų valdymo.
- naujosios įstatymo redakcijos 24 straipsnio 1 dalyje siekiama atkurti 2009 m. panaikinta Mokslo, technologijų ir inovacijų plėtros komisija, bet formuluotė beprasmė, nes nenurodoma nei jos sudėtis, nei kuo jos funkcijos skirsis nuo kitų ekspertinių institucijų, pvz., Lietuvos mokslo tarybos. Išskirtinę tokios komisijos svarbą iš tikrųjų lemia dvi pagrindinės priežastys. Pirma, tokia komisija, kurią sudaro už studijų ir mokslo tyrimų bei eksperimentinę plėtrą atsakingi ministrai ir geriausi nepriklausomi tų sričių ekspertai ir kuriai vadovauja Ministras pirmininkas arba Prezidentas, kuria ir derina rekomendacijas dėl šios srities politikos, o komisijos autoritetas neleidžia joms paskęsti Vyriausybės svarstomų klausimų gausoje. Antra, ministrai, prezidentai keičiasi, jų ankstesnis pasirengimas labai įvairus, o reguliarus darbas tokioje komisijoje padeda jiems įsisąmoninti kuruojamos srities tikslų svarbą valstybei ir išmolti tinkamai jų siekti. Atkuriant tokią komisiją būtina apibrėžti jos formavimo principus, narių atrankos kriterijus ir kompetencijos ribas.
- naujoji įstatymo redakcija sujaukia valstybinį mokslo ir studijų sistemos valdymą ir šiurkščiai pažeidžia konstitucinį valdžių padalijimo principą. 14 straipsnio 1 dalyje visiškai vienodai apibrėžtos pagrindinės Švietimo ir mokslo ministerijos (ŠMM) ir Seimo funkcijos – tai valstybės mokslo ir studijų politiką formuojančios institucijos, o tarp 14 straipsnio 2 dalyje įvardintų valstybės mokslo ir studijų politiką įgyvendinančių institucijų ŠMM nebėra. Dar daugiau, naujoji įstatymo redakcija tarp Švietimo ir mokslo ministro, kuris pagal Konstitucijos 98 straipsnį „sprendžia ministerijos kompetencijai priklausančius klausimus“ (šiuo atveju švietimo ir mokslo) ir Vyriausybės įterpia Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centrą (MOSTA). Tai kelia pagrįstų abejonių. Privačiai (viešajai) įstaigai, vykdančiai privačius (ne valstybės) užsakymus, faktiškai suteikiama teisė dalyvauti valstybės valdyme, nes pagal naująjį įstatymą MOSTA, apeidama ŠMM, „teikia rekomendacijas Seimui ir Vyriausybei dėl mokslo, studijų ir inovacijų politikos“. Tokios MOSTA funkcijos prieštarauja Vyriausybės įstatymui.
- nors MOSTA veikia nuo 2007 m., naujosios įstatymo redakcijos III skyriuje ji pirmą kartą įvardijama kaip mokslo ir studijų politiką formuojanti ir įgyvendinanti institucija. Nors įvardinta kaip ekspertinė, skirtingai nuo LMT ar LMA, joje nebuvo ir nėra asmenų, turinčių tokiam darbui

reikalingos akademinės veiklos patirties. MOSTA veiklos pradžia sutapo su 2009 m. „krepšelių“ reforma, o šios institucijos ekspertinis statusas buvo ir yra naudojamas „ekspertiškai“ legitimuoti naujosios viešosios vadybos (NVV) principais pagrįstus sprendimus. „Krepšelių“ reformos metu MOSTA formavo vadinamąsias ekspertų grupes tik iš asmenų, kurie besąlygiškai jai pritarė. Per MOSTA milijoninės sumos buvo išleistos NVV specialistų rengtiems veikalams, kuriuose įrodinėta, kad aukštojo mokslo reformos sumanymas ir jos vykdymas buvo tikslingi, pagrįsti ir kritikuotini tik įgyvendinimo požiūriu. Nors tuo metu buvo paskelbtos ir laisvai prieinamos EBPO ekspertų studijos apie pokomunistinių šalių (Lenkijos, Vengrijos, Estijos) „krepšelinio“ studijų finansavimo (vėlesnė lietuviška reforma buvo tiksliai jų kopija) pragaištingumą aukštajam mokslui, MOSTA, tuometinis liberalas Švietimo ministras ir Lietuvos NVV specialistai visiškai jas ignoravo. 2012–2016 m. MOSTA samdyti NVV „ekspertai“ kūrė „įrodymais grįstas“ studijas, kurių išvados daugeliu studijų ir mokslo klausimų dažniausiai patvirtindavo valdžios supratimą, o švietimo ir mokslo politikoje palaikė aukštojo mokslo surinkimą.

- visas MOSTA veiklos ligšiolinis pobūdis ir jai kaip akademinės veiklos patirties neturinčių asmenų grupei suteikti įgaliojimai duoda tvirtą pagrindą teigti, kad savo atliekamais tariamai „neutraliais“ tyrinėjimais ir pateikiamomis neva „mokslinėmis“ išvadomis turinti laiduoti, kad visos Lietuvoje vykdomos aukštojo mokslo srities pertvarkos būtų nukreiptos „vieninteliu teisingu“ – neoliberalių reformų keliu.

- Naujojoje įstatymo redakcijoje Vyriausybė iš ŠMM perėmė MOSTA savininkės teises, o pati MOSTA iš biudžetinės įstaigos tapo viešąja įstaiga. Ši „inovacija“ liudija, kad valdant šalies aukštąjį mokslą toliau mėginama dar plačiau taikyti ydingą neoliberalios NVV principą suprivatinti valstybės valdymo funkcijas voliuntaristiškai atimant jas iš valstybinių institucijų ir perduodant iš privačių asmenų sudarytai ir faktiškai už savo priimamus sprendimus niekam neatskaitingai ir neatsakingai viešajai įstaigai, įgyjančiai kvazivyriausybines valdymo institucijos statusą.

- MOSTA vykdoma žalinga pseudoekspertinė ideologinė veikla dosniai apmokama šalies mokesčių mokėtojų lėšomis, kurių taip stinga ir kurias būtų galima skirti realiems aukštojo mokslo srities poreikiams tenkinti. MOSTA dėl ideologinio angažuotumo ir ne kartą parodytos nekompetencijos jau dabar turi būti neleidžiama dalyvauti vykdam valstybės aukštojo mokslo politiką, t. y. turi būti panaikintas šiai nenaudingai ir brangiai kainuojančiai įstaigai be pateisinamo pagrindo suteiktas tiek ekspertinis, tiek mokslo ir studijų politiką formuojančios ir įgyvendinančios institucijos statusas.

Tarp Vyriausybės programos projekto ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos (LVŽS) rinkimų programos bei viešų pareiškimų esama reikšmingos neatitikties ir iš to kylančio pavojaus, kad naujoji valdžia toliau tęs neoliberalią aukštojo mokslo rinkinimo politiką. LVŽS ir Vyriausybės programų skirtumas verčia abejoti politine naujosios valdžios valia

arba patirtimi, leidusia Vyriausybės programos Švietimo ir mokslo skyrių perrašyti neoliberalizmo ideologija besivadovaujančiai MOSTA. Atskiri naujosios Vyriausybės programos skyriai sąmoningai ar ne paremti ištisomis frazėmis iš MOSTA parinktų NVV specialistų studijų, palaikančių neoliberalią mokslo ir studijų rinkos ideologiją. Simptomiška, jog Vyriausybės programos projektas beveik neužsimena apie kolegines studijas, tarsi jose nebūtų spręstinių problemų. Naujosios Vyriausybės programinės nuostatos dėl aukštojo mokslo suformuluotos taip abstrakčiai, kad nėra įmanoma suvokti, kokiais principais bus grindžiama jos politika šioje srityje ir kokios bus jos tolesnės plėtros kryptys. Esame įsitikinę, kad būtina ryžtingai atsisakyti Lietuvos aukštajam mokslui pragaištingo iki šiol taikyto neoliberalaus jo organizavimo bei finansavimo modelio, panaikinti „krepšelius“ ir sukurti bei pradėti nuosekliai įgyvendinti iš principo naują tautos ir valstybės ilgalaikius interesus atitinkančią šalies aukštojo mokslo plėtros strategiją.

Vilniaus forumas: būtina iš esmės keisti studijas verslu pavertusių aukštojo mokslo politiką

1

Visuomeninis Vilniaus forumas paskelbė **rezoliuciją dėl aukštojo mokslo padėties**. Joje Vilniaus forumo organizatoriai pateikia Lietuvos aukštojo mokslo būklės ir ją lėmusių priežasčių analizę, taip pat Mokslo ir studijų įstatymo bei naujosios Vyriausybės programos vertinimą.

Rezoliucijos autoriai įsitikinę, kad „būtina ryžtingai atsisakyti Lietuvos aukštajam mokslui pragaištingo iki šiol taikyto neoliberalaus jo organizavimo bei finansavimo modelio, panaikinti „krepšelius“ ir sukurti bei pradėti nuosekliai įgyvendinti iš principo naują tautos ir valstybės ilgalaikius interesus atitinkančią šalies aukštojo mokslo plėtros strategiją“.

Teigiama, kad Lietuvoje vykdytos aukštojo mokslo pertvarkos, grįstos moraliai ir politiškai bankrutavusios neoliberalizmo ideologijos bei ją įkūnijančios „naujosios viešosios vadybos“ principais. Šios ideologijos poveikis reiškiasi tuo, kad mokslininkai ir pedagogai pradeda laikyti

save mokslo tiriamųjų ir pedagoginių paslaugų rinkos dalyviais, konkuruojančiais dėl potencialių klientų palankumo, o orientuojantis į „pelningas“ veiklas neišvengiamai nuvertinamos studijos, kurios yra būtina aukštosios mokyklos ir visuomenės sukaupto intelektualinio potencialo perdavimo naujoms kartoms sąlyga. Konstatuojama, kad „universitetai virto globalioje mokslo ir studijų rinkoje veikiančiomis privačiomis įmonėmis, siekiančiomis pelnytis iš valstybės ir studentų pinigų.“

Rezoliucijoje didelis dėmesys skiriamas Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centrui (MOSTA), kurio direktorė neseniai tapo Švietimo ir mokslo ministre. Vilniaus forumas teigia, kad naujojoje Mokslo ir studijų įstatymo redakcijoje MOSTAI suteiktas Konstitucijai prieštaraujantis statusas formuojant valstybės aukštojo mokslo politiką, kas liudija vykdomą tolesnę valstybės funkcijų suprivatinimą. Kritikuojama, jog MOSTA nuosekliai palaikė neoliberalią 2009 m. „krepšelinę“ aukštojo mokslo reformą, teikdama išimtinai palankias tariai „mokslines“, o iš tiesų „naujosios viešosios vadybos“ ideologija paremtas išvadas ir faktiškai egzistuoja kaip neoliberalių reformų legitimavimo mokslo vardu agentūra. Rezoliucija siūlo neleisti MOSTAI „dalyvauti vykdam valstybės aukštojo mokslo politiką“ ir panaikinti jai „be pagrindo suteiktą tiek ekspertinį, tiek mokslo ir studijų politiką formuojančios ir įgyvendinančios institucijos statusą“.

Rezoliucijoje rašoma, kad universitetų jungimas galimas tik pradėdant nuo besidubliuojančių studijų programų jungimo, ką privalo inicijuoti Švietimo ir mokslo ministerija, o ne patys universitetai. Taip pat siūloma apriboti savo įgaliojimus aukštojo mokslo politikos ir kitose srityse nuolatos viršijančio Konstitucinio teismo galias ir panaikinti dabartinę diskriminacinę mokėjimo už studijas politiką, sukuriančią dvi – mokančių ir nemokančių už studijas – studentų kategorijas. Vietoje to siūloma įtvirtinti nuostatą, kad „nemokamos studijos laiduojamos studentams, laiku vykdančioms studijų programoje nustatytus reikalavimus, o neįvykdę reikalavimų studentai moka studijų mokestį, proporcingą neįvykdytos programos daliai“. Tokia nuostata užtikrintų visiems nemokamą mokslą ir turėtų veikti kartu su visoje šalyje privaloma priėmimo į universitetus pagal mokymosi rezultatus kartele, užtikrinančia, jog priimami tik tinkamai pasirengę ir studijuoti gebantys studentai.

Rezoliucijoje aštriai kritikuojamas Vyriausybės programos Švietimo politikos skyrius.

„Tarp Vyriausybės programos projekto ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos (LVŽS) rinkimų programos bei viešų pareiškimų esama reikšmingos neatitikties ir iš to kylančio pavojaus, kad naujoji valdžia toliau tęs neoliberalią aukštojo mokslo rinkinimo politiką. LVŽS ir Vyriausybės programų skirtumas verčia abejoti politine naujosios valdžios valia arba patirtimi, leidusia Vyriausybės programos Švietimo ir mokslo skyrių perrašyti neoliberalizmo ideologija besivadovaujančiai MOSTA. Atskiri Vyriausybės programos skyriai sąmoningai ar ne paremti ištisomis frazėmis iš MOSTA parinktų NVV specialistų studijų. Naujosios Vyriausybės

programinės nuostatos dėl aukštojo mokslo suformuluotos taip abstrakčiai, kad nėra įmanoma suvokti, kokiais principais bus grindžiama jos politika šioje srityje ir kokios bus jos tolesnės plėtros kryptys“ – rašoma joje.

Pasak rezoliucijos autorių, „tikslinga atidėti naujos Mokslo ir studijų įstatymo redakcijos įsigaliojimą, jeigu jį tobulinant bus iš esmės ir konstruktyviai sprendžiami įsisenėję ir šiame įstatyme tinkamai neišspręsti aukštojo mokslo organizavimo, finansavimo, prieinamumo ir kiti klausimai“.